

УДК 378.147

І. Є. Клак

## ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

*У статті розглядаються психолого-педагогічні та лінгвістичні чинники впливу на формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів з погляду механізмів функціонування компонентів спілкування (аудіювання, читання, говоріння, письмо), що передбачає виявлення їх найсуттєвіших операцій та впливу на них різних мовленнєвих аналізаторів; процесів мислення (аналіз, синтез, порівняння, генералізація) та пам'яті (запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування).*

**Ключові слова:** комунікативна компетентність, професійна діяльність, мовленнєва діяльність, учителі-філологи, аудіювання, читання, говоріння, письмо.

*В статье рассматриваются психолого-педагогические и лингвистические факторы, влияющие на формирование коммуникативной компетентности у будущих учителей-филологов с точки зрения механизмов функционирования компонентов общения, что предусматривает выявление их самых существенных операций и влияния на них разных языковых анализаторов; процессов мышления (анализ, синтез, сравнение, генерализация) и памяти (запоминание, сбережение, воспроизведение, забывание).*

**Ключевые слова:** коммуникативная компетентность, профессиональная деятельность, языковая деятельность, учителя-филологи, аудирование, чтение, говорение, письмо.

*The article deals with the psychological-pedagogical and linguistic factors which influence on forming the would-be philologists' professional communicative competence from the point of view of the mechanisms of functioning of the intercourse components which provide for revealing their most essential operations and influence of different linguistic analysators on them; processes of thinking (analysis, synthesis, comparison, generalization) and memory (memorizing, preserving, reproducing, forgetting).*

**Key words:** communicative competence, professional activity, speaking activity, teachers-philologist, auding, reading, speaking, writing.

Інтеграційні процеси в суспільстві як наслідок суспільно-політичних і соціально-економічних змін у країні зумовлюють потребу в професійній підготовці вчителя для сучасного ринку праці з фундаментальними знаннями, розвиненими компетенціями, конкурентно спроможного та мобільного.

Педагогічна практика професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога в контексті модернізації вищої педагогічної освіти свідчить про наявність низки суперечностей, що потребують розв'язання, а саме: між профілізацією шкільної освіти, зорієнтованої на вивчення учнями споріднених предметів із метою уникнення вузької спеціалізації та недостатньою професійною підготовкою вчителів-філологів до білінгвального навчання учнів; розширенням діапазону предметів філологічного циклу та браком учителів, які здатні такі предмети викладати. Тому предметом нашого дослідження є професійна комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога.

Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога завжди приділялася увага. Йдеться, зокрема, про такі аспекти, як: методологічні основи сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень), проблеми неперервної професійної освіти (В. Бондар, Н. Нічкало, С. Сисоєва, Я. Цехмістер), підготовки вчителя до педагогічної творчості та впровадження педагогічних технологій (С. Сисоєва). Провідною ідеєю дослідження професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога у вищих навчальних закладах є положення щодо системної цілісності й процесуальної неперервності цього процесу в органічній єдності загального, особистого, індивідуального [8] та специфічно-предметного. З погляду загальної професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога розглядається нами у зв'язку з неперервною педагогічною освітою, зумовлюється історичними умовами розвитку суспільства, враховує сучасні тенденції, вітчизняний і зарубіжний досвід.

Як індивідуальне – передбачає створення у вищому педагогічному навчальному закладі дієвих стимулів професійного розвитку майбутнього вчителя-філолога шляхом запровадження сучасних педагогічних технологій, а також педагогічного моніторингу якості реалізації освітньо-професійних програм за напрямом «філологія» на кожному етапі професійної підготовки фахівця у вищому навчальному закладі [9, с. 186–194].

Поняття «комунікативна компетентність» утверджується у зарубіжній та вітчизняній соціальній педагогіці завдяки низці досліджень (D. Hymes, H. Widdowson, M. Swain, S. Savignon, J. Loveday). Воно було запропоноване американським вченим Д. Хаймсом та здобуло велику популярність серед педа-

гогів. Комунікативна компетентність включає в себе те, що необхідно знати тому, хто говорить, для успішної комунікації в оточенні мовної культури [5, с. 128].

Н. Ничкало стверджує, що в наш час у зв'язку з актуалізацією потреби формування у студентів комунікативної компетентності зросли вимоги й до викладача ВНЗ [7, с. 16], що передбачає постійний саморозвиток власної професійної особистості та індивідуальності, здатність демонструвати студентам власні комунікативні компетентності філолога.

Важливим напрямом роботи викладача з формування у студентів ПКК учителя-філолога є організація їх навчальної діяльності. У сучасних концепціях В. Ляудіс, І. Зязюна та ін. навчальна діяльність розуміється як особлива діяльність, в результаті якої відбувається зміна та збагачення самого студента, а головним змістом є засвоєння узагальнених способів дії у сфері наукових понять. Предметом навчальної діяльності є досвід самого студента.

Отже, мета цієї статті – розглянути специфіку комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів з погляду механізмів функціонування компонентів спілкування (аудіювання, читання, говоріння, письма), що передбачає виявлення їх найсуттєвіших операцій та впливу на них різних мовленнєвих аналізаторів; процесів мислення (аналіз, синтез, порівняння, генералізація) та пам'яті (запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування). Кожний з цих чинників, на нашу думку, впливає на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Навчання студентів мовленнєвої діяльності як методу формування комунікативної компетентності, є одним із важливих завдань навчання іноземної мови.

Мовленнєва компетенція, як відомо, становить знання педагога про способи цілеспрямованого вирішення завдань педагогічного навчання. Відповідно до об'єкта нашого дослідження – це здатність розуміти та продукувати іншомовні висловлювання залежно від умов і чинників мовленнєвої комунікації. Все це свідчить про те, що для оволодіння мовою в процесі мовленнєвої діяльності необхідні мовні знання, тобто лінгвістична компетенція, яка є, на думку О. Леонтєва, нульовим циклом, передумовою для мовленнєвої компетенції, оскільки мовленнєва діяльність здійснюється завдяки тому, що комуніканти володіють системою цієї мови [6].

Розглянемо детальніше особливості комунікативної компетентності відповідно до видів мовленнєвої діяльності в процесі навчання у ВНЗ.

Як відомо, засвоєння іноземної мови і розвиток мовленнєвих навичок здійснюється насамперед через слухання, т. б., аудіювання, яке є одним із видів комунікативної діяльності і викликає найбільше труднощів, оскільки від особи, що його виконує, нічого не залежить. Той, хто слухає, на відміну від того, хто читає, пише чи говорить, безсилий щось змінити у цій діяльності, полегшити її, пристосувати до своїх можливостей і тим самим створити сприятливі умови для сприйняття інформації. Для того, щоб спрямувати навчання аудіювання на подолання труднощів і формування на цій основі вмінь і навичок, здатних успішно функціонувати в природних умовах, необхідно чітко уявити їх собі.

Вітчизняні та зарубіжні науковці, які займаються проблемами мовленнєвої діяльності, зокрема аудіювання, розглядають, як правило, окремі питання, які входять у загальну проблему. Проблеми навчання аудіювання у ВНЗ розглянуті Е. Агоєвою, М. Бородуліною, Н. Мініною, Н. Гез, Н. Драб, І. Задорожною, С. Зенкевич, І. Зимньою, М. Ляховицьким, С. Ніколаєвою, Н. Мироною, Е. Росляковою, Н. Склярєнко, В. Черниш та ін. Роль аудіовізуальних джерел інформації відображена в роботах А. Верляня, Н. Тверезовської, Н. Єлухіної, Л. Карташової, А. Нісімчука, О. Падалки, О. Шпака, О. Трофимова, О. Царенко та ін. Питання навчання аудіювання досліджуються в роботах таких зарубіжних дослідників, як Р. Аллен, Ж. Боуен, П. Делатр, Л. Діккінсон, Т. Міллер, В. Ріверс, К. Шеннон.

У названих роботах розглядається залежність формування вмінь аудіювання від мовних особливостей, форми, змісту і способу викладу повідомлення, в загальних рисах проаналізовані труднощі їх сприйняття на слух. Висвітлюються питання лінгвістичного і психологічного аспектів аудіювання іноземної мови, аргументується залежність розуміння усної мови від мовленнєвого слуху. Рекомендуються деякі види вправ для розвитку і вдосконалення мовленнєвого слуху та навчання ймовірному прогнозуванню на різних рівнях мови і для розвитку пам'яті [3, с. 32].

Аудіювання є складною діяльністю, успіх якої залежить від аудитора (діяльність психологічних механізмів сприйняття), умов сприйняття (ситуації мовного спілкування, кількості і складу співрозмовників, темпу їх мови і т. д.) і лінгвістичних особливостей мовних повідомлень [3, с. 36]. У зв'язку з цим розробка навчально-методичної підготовки майбутніх учителів-філологів вимагає врахування психолого-педагогічних і лінгвістичних чинників.

Як психологічне явище та вид мовленнєвої діяльності аудіювання – це складна система процесів прийому і перетворення аудитором інформації, що забезпечує йому сприйняття та розуміння об'єктивної реальності [4, с. 25].

З погляду психолінгвістики, аудіювання – це цілісний процес смислового сприйняття мови, ототожнений зі слуховим сприйняттям та розумінням усної мови або адекватним розпізнаванням мови.

Читання як компонент спілкування – складний психолінгвістичний процес сприймання тексту, результатом якого є його розуміння [1, с. 168]. У процесі читання головним є зоровий аналізатор, оскільки інформація надходить через відповідний канал. Зорові відчуття викликають дію внутрішнього мовленнєво-рухового аналізатора. Завдяки відтворенню слухо-моторного образу слова, читач автоматично співвідносить його з конкретним значенням, яке зберігається в довгостроковій пам'яті. Зорове сприймання тексту завжди супроводжується внутрішнім промовлянням, яке в зрілого читача має згорнутий характер, тому слуховий контроль здійснюється швидше. Роль мовленнєвого слуху визначається особливостями літеро-звукової системи надрукованого тексту. Читач має володіти літеро-звуковими асоціаціями, виділяти звуки з мовленнєвого потоку та диференціювати їх.

Говоріння як здатність продукувати висловлювання, є складним і багатогранним процесом. Інтерпретація цього явища з погляду теорії діяльності свідчить про те, що цей процес є внутрішньо-мотивованим, чітко організованим й активним [4, с. 21], метою якого є формування, формулювання та передача у звуковій формі власних або чужих думок, які спрямовані на одного чи необмежену кількість осіб, із застосуванням лексико-граматичного матеріалу в мовленнєвій взаємодії. Як самостійний вид мовленнєвої діяльності, говоріння забезпечує усне спілкування іноземною мовою в діалогічній формі, поєднуючись з аудіюванням, та монологічне висловлювання.

Говоріння як психологічний процес здійснюється завдяки наявності в пам'яті слухових і мовленнєво-рухових стереотипів лінгвістичних знаків й операцій з ними, функціонуванню механізмів оперативної та довгострокової пам'яті, формування та формулювання думок, продукування звукового мовлення [2, с. 48].

Писемне мовлення ґрунтується на застосуванні лінгвістичних знаків, закріплених у нервових зв'язках кори головного мозку у вигляді зорових та руко-моторних образів, які діють разом із слуховими та мовленнєво-руховими. Зорово-графічні асоціації мають кінетичні паралелі, що контролюються руховим механізмом руки, яка пише. Таким чином, орфографічні образи слів відображені саме в механізмі мовлення.

Отже, багатогранність професійної діяльності вимагає від майбутніх учителів-філологів опанування різноманітних загальних та спеціальних знань (знання предмету, знання педагогічних технологій, сучасних інноваційних систем навчання й виховання та ін.), які відповідають базовому рівню професійної освіти. Наукове осмислення психолого-педагогічних та лінгвістичних чинників вказує, що процес формування професійної комунікативної компетентності достатньо складний і для його успішної реалізації необхідна, водночас, і градація труднощів, і залучення чинників, що їх компенсують. Врахування психолого-педагогічних особливостей студентського віку, акцентування в навчально-виховному процесі на пріоритетності особистості студента, його здібностях, створення максимально сприятливих умов для розвитку допоможе ефективніше реалізувати мету формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів.

### Література:

1. Берман И. М. Методика обучения английскому в неязыковых вузах / И. М. Берман. – М. : Высш. школа, 1970. – 230 с.
2. Волченко О. М. Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Волченко Ольга Михайлівна. – К., 2006. – 261 с.
3. Гез Н. И. О факторах, определяющих успешность аудирования иноязычной речи / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе, 1977. – № 5. – С. 32–42.
4. Зимняя И. А. О смысловом восприятии речи / И. А. Зимняя // Психологические вопросы обучения иностранцев русскому языку. – М., 1972. – С. 18–26.
5. Іщенко Д. Результати дослідження формування лінгвосоціокультурної компетенції майбутніх учителів-філологів / Д. Іщенко, Н. Мороз // Наукові записки: (серія: педагогіка). – 2006. – № 4. – С. 127–134.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность: избр. психол. соч. : [в 2-х т.] / Леонтьев А. Н. – М. : Педагогика, 1963. – Т. 2. – 375 с.
7. Ничкало Н. Г. Професія учителя вічна : [монографія] / Н. Г. Ничкало. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 9–22.
8. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня [текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. О. Сисоєва. – К. : Ін-т педагогіки і психології проф. Освіти АПН України, 1997. – 36 с.
9. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : [монографія] [текст] / І. В. Соколова ; за ред. С. О. Сисоєвої. – Маріуполь ; Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.